

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מבוארים ומורחבים בלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת בא - גליון מס' 15

הלכות זכירת יציאת מצרים בכל יום וסיפור יצי"מ בליל הסדר

ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים
כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ (יג, ג).

חיוב נשים במצוות זכירת יציאת מצרים בכל יום

שיטת רבינו מנוח (הובאו דבריו בסוף משנה הלכות קריאת שמע סוף פרק א) הוא, שמדאורייתא זמן **קריאת שמע** של שחרית הוא כל היום, דומיא דזמן קריאת שמע של ערבית שהוא כל הלילה, ומה שדרשו דעד ג' שעות - הוא אסמכתא מדרבנן. עיי"ש. והקשה המג"א (או"ח סימן נח ס"ק ז) שלפי דבריו הרי מחויב כל הזמן בקריאת שמע ללא הפסקה, ולמה חשבינן לה כמצוות עשה שהזמן ג"כ איתא במשנה ברכות ד, כ, ונפסק להלכה בשו"ע או"ח סימן ע סעיף א, שנשים פטורות מחמת שהיא מצוות עשה שהזמן ג"א, ודחה את שיטת רבינו מנוח מחמת קושיא זו. עיי"ש. אמנם עיין **בשאגת אריה** (סימן יב) שכתב שאע"ג דחייבה נמשך כל הזמן, מ"מ הן ב' מצוות עשה. ומצוות קר"ש של יום - זו מצוות עשה 'ובקומך', וזמנה רק ביום, ושל לילה היא מצוות עשה 'ובשכבך', וזמנה רק בלילה. וא"כ יוצא שנשים פטורות, דהו"ל מצוות עשה שהזמן ג"א, שאע"ג דנמשך זמנה כל היום וכל הלילה, מ"מ של יום זמנה דוקא ביום, ושל לילה זו מצווה אחרת, וזמנה דוקא בלילה. עיי"ש.

ולגבי מצוות זכירת יציאת מצרים עיין במג"א (סימן ע ס"ק א) שכתב שנשים מחויבות בזכירת יציאת מצרים, דלא הו"ל מצוות עשה שהזמן ג"א, מחמת שנמשך חיובו כל היום וכל הלילה (ודלא כקריאת שמע שדנו בזה לעיל שהזמן שלו מוגבל). ולכאורה רואים לשיטתו (כאן ובמצוות קר"ש לעיל שדחה את שיטת רבינו מנוח מחמת קושיא זו) שאינו סובר כהשאגת אריה, ודו"ק. וצ"ע למה לא רצה המג"א לקבל טענה זו, שאפילו אם זמנה של קר"ש של יום - כל היום, וזמנה של לילה - כל הלילה, במציאות הרי הם שתי מצוות, וכאשר מסתכלים על כל מצווה בנפרד הוא זמן גרמא, ועל אף שבפועל 'כל היום' שייך לקרוא קריאת שמע, אמנם כאשר מסתכלים על ה'מצווה' - הוא כן מוגבל, וצ"ע.

ובשיעורי מרן הגר"ש אלישיב (מתלמידו הגר"צ קוק שליט"א - ברכות דף כ.) רצה ללמוד בדעת רבינו מנוח שאפילו אם נאמר לגבי קר"ש שזה כן מצוות עשה שהזמן גרמא (וכהשאגת אריה שאפילו שזמנו נמשך כל היום והלילה - אמנם זמנו של זה אינו זמנו של זה, ולפיכך הוי ליה זמן גרמא. וזה תירץ את קושיית המג"א על שיטת רבינו מנוח), אפשר לומר שלגבי זכירת יציאת מצרים, הגם שזמנו נמשך כל היום וכל הלילה, אמנם זמנו של זה אינו זמנו של זה, ולכאורה הוא ג"כ זמן גרמא, וכסהבא שכתבנו לעיל לגבי קריאת שמע, אפ"ש שזה עדיין נחשב שאין הזמן גרמא (וכשיטת המג"א לעיל לגבי זכירת יציאת מצרים, ודלא כשיטת השאגת אריה שסובר שזכירת יציאת מצרים היא ג"כ מצווה שהזמן ג"א וכמו קריאת שמע, ולכן פוטר את הנשים ג"כ מזכירת יציאת מצרים כל יום), והוא בגלל שיש הבדל יסודי ומהותי בין חיובי קריאת שמע דהן ב' מצוות עשה נפרדות ותרי קראי כתיבי: א) 'בשכבך'. ב) 'ובקומך'. ולכן הואיל ומצוות 'בשכבך' זמנה רק בלילה, ומצוות 'ובקומך' זמנה רק ביום, הו"ל מצוות עשה שהזמן ג"א, משא"כ זכירת יציאת מצרים היא מצווה אחת - 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך', רק דנתרבה בתיבת 'כל' לומר שלא די בזכירה בימים בלבד אלא צריך לזכור גם בלילות, מ"מ זהו ריבוי באותה מצווה, ולכן הואיל וחייבה מתמשך כל היום וכל הלילה לפיכך לא חשיב מצוות עשה שהזמן ג"א. עיי"ש. וחולק הגר"ש זצ"ל על השאגת אריה בהבנה זו, וכמו שכתוב לעיל, ודו"ק.

ולסיכום: א) לגבי קריאת שמע כולם סוברים שהזמן ג"א ונשים פטורות, אמנם רבינו מנוח סובר שהמצווה יכולה להימשך כל הלילה ועם כל זאת עדיין יכולה מצווה זו להיחשב שהזמן ג"א, וכהסברו של השאג"א שזמנו של זה אינו זמנו של זה, ולא קיבל המג"א טענה זו, וסבר, שאם זמנו נמשך כל הלילה הרי אינו זמן ג"א. ב) לגבי זכירת יצי"מ כל יום, המג"א סובר שנשים חייבות כיון שזה ממשך כל היום, והשאג"א סובר שנשים פטורות מחמת שזמנו של זה אינו זמנו של זה, וכסברתו בקרי"ש. והגר"ש זצ"ל לומד בדעת רבינו מנוח שאפילו אם הוא סובר שקריאת שמע נמשך כל היום וכל הלילה, אפ"ה הוא נחשב זמן גרמא כיון שאין זמנו של זה זמנו של זה, מ"מ בזכירת יצי"מ יכול לסבור שזה אינו זמן ג"א, וכהמג"א, מחמת ששם לגבי קרי"ש יש ב' לימודים, משא"כ כאן בזכירת יצי"מ המצווה של הלילה בא רק מריבוי, וכדכתבינן לעיל. (ולענ"ד צע"ק בדבריו, דעל אף שלא בא אלא מריבוי, סוף סוף ב' מצוות הן, וממילא אפ"ש לזמנו של זה אינו זמנו של זה, ודו"ק).

הלכה למעשה בהנ"ל

ולמעשה עיין במשנ"ב (סימן ע ס"ק ב) שהביא את דברי המג"א שהן חייבות בזכירת יציאת מצרים שזמנו נמשך כל הלילה וכל היום, ודלא כקריאת שמע שזמנו תלוי בזמן שכיבה ובזמן קימה. ואח"כ הביא המשנ"ב שתי סברות לפטור נשים מזכירת יציאת מצרים: א) מחמת שיש שסוברים שחיובו בלילה רק מדרבנן (וקרא אסמכתא בעלמא), וממילא מדאורייתא זמנו מוגבל (עיין במשנ"ב סימן סז ס"ק ג שהביא שהפמ"ג מסופק אם הזכירה בלילה היא מדאורייתא או מדרבנן, והשאגת אריה סובר שהוא מדאורייתא, ונפק"מ גם לגבי אנשים - אם הם מסופקים אם יצאו, וכן שאנשים צריכים להזכיר אותו בשעה שהוא ודאי לילה ולא בבין השמשות, ואם התפלל מוקדם חייב להזכיר שוב). ב) מחמת סברת השאגת אריה, שאפילו אם זמנו אינו מוגבל - זמנו של זה אינו זמנו של זה. עיי"ש.

ועיין עוד בערוך השלחן (שם סעיף ד) שפסק בפשיטות את דברי השאגת אריה, שהן פטורות מזכירת יציאת מצרים כל יום. עיי"ש.

וראוי לציין מה דאיתא בספר נשמת אברהם (חלק א דף מז) שהביא מהגר"י גויבירט זצ"ל שלגבי זכירת יציאת מצרים כיון שדעת האחרונים דזמנה כל היום, אפילו עבר הזמן (קר"ש) ג"כ חייב לחזור ולקרוא, ושכן כתב לו הגרש"ז א זצ"ל שחייב להזכיר שהקב"ה הוציאנו ממצרים. עיי"ש. וכן ראיתי בפוסקים לגבי אונן, שבגלל שמצוותו כל היום יש לו לומר פסוקים של יציאת מצרים בשעה שנעשה שוב בר חיובא.

קיום המצווה בכל יום ע"י הרהור, בשומע כעונה, שיעור הזכירה כדי לקיימו עיין בפמ"ג (פתיחה כלולת הלכות ק"ש) במה שתירץ לגבי הא דהשמיט הרמב"ם את מצוות זכירת יציאת מצרים בכל יום, ורק מנה את המצווה בליל הסדר, ובאחד מן התיירוץ כתב, משום דזכירה שבכל יום סגי גם בלב, ולא מנה הרמב"ם מצוות שבכל, משא"כ בפסח שהוא דוקא בפה, דכתיב 'והגדת' (והוא בעצמו הסתפק בזה אם יוצאים ע"י הרהור). עיי"ש. אמנם דעת השאגת אריה (סימן יב) שאינו יוצא בהרהור, דהרהור לאו כדיבור. וכן הביא דבריו במשנ"ב (סימן סז ס"ק ג). עיי"ש.

א. ועיין עוד שם בשו"ע וברמ"א שאע"פ שנשים פטורות מקריאת שמע מ"מ 'נכון הוא ללמדם שיקבלו עליהן עול מלכות שמים, ויקראו לפחות פסוק ראשון' (ומילא אלו יקראו לפחות פסוק ראשון הם הוספת הרמ"א על מה שכתב המחבר לפניו). ועיין במשנ"ב שם ס"ק ה אם המחבר סובר שצריכים לקרות כל פרשה ראשונה או שגם הוא מסכים לדברי הרמ"א, והרמ"א רק בא להסביר את דבריו). עיי"ש. ובמשנ"ב (שם ס"ק ד) הביא מחלוקת אם צריכים לומר פסוק ראשון מצד הדין, והפשטות הוא שמצד הדין פטורות גם מזה. עיי"ש. וכן איתא בפוסקים שלא קיבלו על עצמן להקפיד על 'זמן ק"ש'. ועיין בערוך השלחן (שם סעיף ב) שכתב, הנה זהו ודאי שביחוד השם ואהבתו חייבות הנשים כאנשים, ובאמת רבינו הבית יוסף בספרו הגדול הביא בשם ספר אהל מועד שנשים חייבות בפסוק ראשון דיחוד השם, וא"כ להפוסקים דס"ל דחיוב ק"ש אינו אלא פסוק ראשון, א"כ מהו זה דפטורות מק"ש. ועוד, דרבותינו בעלי השו"ע כתבו דנכון הוא ללמדם שיקבלו עליהן עול מלכות שמים ויקראו לפחות פסוק ראשון. וקשה, מאי 'ונכון', הא חובה איכא. אמנם שאין זה קושיא, דנהי שחייבות בזה, מ"מ אינן מצוות לקרוא פסוקים אלו, אלא שמצוות לאהבה ולמסור נפשותיהן על קידוש שמו יתברך. ועוד, שאף אם צריכות לקרות פסוקים אלו, אטו החיוב בזמן ק"ש? אך האמת שאין חייבות בקריאת הפסוקים, ולזה היטב אשר אמרו רבותינו בעלי השו"ע שנכון ללמדם, אבל חיובא ליכא. עיי"ש.

ובערוך השלח (סימן סז סעיף ז) כתב שזכירת יציאת מצרים בכל יום וכן בכל לילה הוי מן התורה, ופשוט הוא שחייב להזכיר בפה ואינו יוצא בהרהור, דהא קיימא לן שהרהור לאו כדיבור דמי. ועוד, שבכל 'זכור' הכתוב בתורה הפירוש בפה. עיי"ש.

ובבחי"ס (או"ח סימן טו) איתא שבבליל הסדר בעינן דוקא אמירה בפה, או לשמוע מבר חיובא שאומר ההגדה, שיוצא מדין שומע כעונה, אבל הזכרת יציאת מצרים שבכל יום אף שאינו יוצא בהרהור לבד, אבל יוצא מדין שומע כעונה אף אם שומע מאינו בר חיובא. עיי"ש.

וראוי לציין מה דאיתא במשנ"ב (שם) שאם אמר הלכה שמזכיר בה יצי"מ יצא ידי מצות עשה של הזכירה, עיי"ש. ובמשנ"ב (סימן רלט ס"ק א) איתא שאם התפלל ערבית מבעוד יום צריך לקרות כל הפרשיות ויכוון לצאת ידי מצוות זכירת יצי"מ - בקרי"ש שעל המטה. ועיי"ש בשע"צ שכתב דבקרי"ש שעל המטה לא יהא סגי באמירה בסתמא כמו בקרי"ש בתפילה דסגי אף בסתמא בלא כוונה - וכדברי החי אדם, אלא בזה צריך כוונה כיון שלא ניגש להתפלל עכשיו. עכ"ד. ולפ"ז יוצא לכאורה שגם כשאומר הלכה לא יצא אא"כ יכוון לשם זכירת יצי"מ, שהרי בסתמא אינו עושה עכשיו לשם זכירת יצי"מ.

ועיין עוד במשנ"ב (סימן סז שם) שהביא מחלוקת, המגן אברהם סובר שיוצאים יד"ח הזכירה אם אמר את שירת הים, אמנם הגר"ע והחת"ס סוברים שאין יוצאים בזה. עיי"ש.

שיעור הזכירה כדי לקיים המצוה בבליל הסדר

עיין באבודרהם (סדר ההגדה ד"ה ומתחיל ההגדה, וכן איתא ברבינו ירוחם, ארחות חיים, וכלבו) שכתב, שהקשה הרי"ף למה אין מברכין על קריאתה כמו שמברכין על קריאת מגילה, והלא מצות עשה היא, שנאמר: 'והגדת לבנך' וכו'. ותיירץ, כי במה שאומר בתחילה בקידוש 'זכר ליציאת מצרים' - יצא. והרשב"א תירץ, שהיא מצוה שאין לה קצבה ידועה, ואפילו בדיבור בעלמא שידבר בענין יציאת מצרים יצא. עיי"ש. ובהפמ"ג (פתיחה להלכות ק"ש ס"ק ד). עיי"ש. וזהו מדאורייתא, אמנם תיקנו חכמים עוד דברים באמירת ההגדה, ויש עוד דברים שהם מנהג. עיין בשו"ע הרב (סימן תעג סעיף מג - והוא עפ"י הרמב"ם) שכתב שעיקר נוסח ההגדה שתקנו חכמים חובה על הכל הוא מתחילת 'עבדים היינו' עד 'הרי זה משובח', ואח"כ 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו' וכו', עד סוף פירוש פרשת 'ארמי אובד אבי', ואח"כ 'פסח שהיו אוכלין בו' מצה זו וכו', מרור זה וכו', בכל דור ודור וכו', ואותנו הוציא משם וכו', לפיכך וכו', עד 'ברוך אתה ה' גאל ישראל'. ושאר כל נוסח ההגדה - מנהג שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים. עיי"ש. ובשו"ע (סימן תעג סעיף ז) כתב בסתמא: וקורא כל ההגדה. עיי"ש. וע"כ כוונתו לנוסח ההגדה שכבר נהגו בה ישראל.

וצ"ל שמה שידוע בשם הגר"ח זצ"ל (עיין בספר עמק ברכה) שיש ג' חילוקים בין ליל הסדר לסיפור יציאת מצרים של כל השנה (שצריך להיות דרך סיפור שאלה ותשובה ולא רק להזכיר, ושצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, ושצריך לומר גם טעמי המצוות, וכמו שאמר רבן גמליאל שכל שלא אמר וכו'), זה אינו מעכב מדאורייתא, אלא תקנת חכמים, כי לא בא הגר"ח זצ"ל לחלוק על רוב מגיני ובניי של הראשונים ודו"ק.

אמנם עיין בספר הליכות שלמה (פסח דף רסג-רסו) שכתב שמי שזמנו דחוק ואינו יכול לשהות באמירת ההגדה אלא זמן מצומצם ביותר, יאמר את תחלת ההגדה עבדים היינו וכו', שהוא עיקר חוב סיפור יציאת מצרים מן התורה. והעיר על דברי האבודרהם הג"ל, שצ"ע בדבריו, דהתייחס לענין מצות הזכרת יצי"מ הנוהגת בכל לילה - שיוצאים בדיבור בעלמא וכו', אבל בבליל פסח הרי ודאי יש חובה מיוחדת להרחיב הדיבור בזה, ובאופן של סיפור דוקא בדרך שאלה ותשובה, וכדקיי"ל דאם אין מי שישאלנו הריהו

שואל ומשיב לעצמו. ונהי דהא דאמר ר"ג כל שלא אמר וכו' לא יצא ידי חובתו, היינו רק למצוה מן המובחר, זהו דוקא לענין הזכרת דברים אלו, אבל עיקר ההרחבה וסיפור עיקרי הדברים - ודאי חובה גמורה היא. ונראה דהיינו נמי לישנא ד'עונין' עליו דברים הרבה, כלומר שזהו גדר המצוה המיוחדת בבליל זה להרחיב בסיפור בדברים הרבה, אלא שהחובה היא רק לפרטם בהרחבה, וא"צ להאריך יותר. וע"ז הוא שאמרו שכל שמאריך יותר מהחוביב ה"ז משובח. ברם נראה דס"ל להנך ראשונים דהסיפור בבליל פסח הוא רק חלק מהמצוה הכללית של זכירת יצי"מ שבכל יום ולילה, אלא שבכל לילה סגי בהזכרה גרידא, ואילו אחת בשנה - בבליל צאתנו ממצרים - דינא הוא שצריך להרחיב הזכרה זו ולהאריך בה בצורת סיפור דברים. אבל ביסודן אינן אלא מצוה אחת. ולכן כיון שכבר התחיל וקיים עיקר המצוה בהזכרה דקידוש וכו', שוב אינו מברך. עיי"ש.

ועיין עוד במשנ"ב (סימן תעג ס"ק סד - בשם החי אדם) שכתב שגם נשים חייבות במצוות הלילה ובאמירת ההגדה, ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השולחן ותשמע כל ההגדה, ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל, על כל פנים מחויבות לשמוע הקידוש. וכשיגיע לרבן גמליאל אומר כל שלא אמר וכו' תכנסו ותשמעו עד לאחר שתיית כוס שני. שהרי מי שלא אמר שלשה דברים הללו לא יצא. ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשרה מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על מצרים, כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקדוש ברוך הוא בשביל ישראל. עיי"ש.

אמנם שוב ראיתי שב"ה כיוונתי בזה למש"כ מרן רשכבה"ג הגר"א זצ"ל שטיינמן זצוק"ל בספר אילת השחר (פרשת בא דף פט) שלכאורה חילוקים אלו של הגר"ח מבריסק זצ"ל אינם מדאורייתא, וכן מוכח ממש"כ האבודרהם שהרי"ף הקשה למה אין מברכים על קריאתה כמו שמברכים על קריאת מגילה, והלא מצות עשה היא שנאמר: 'והגדת לבנך ביום ההוא'. ותיירץ, כי במה שאומר בתחילה בקידוש 'זכר ליציאת מצרים' יצא וכו', והנה הא באמירת 'זכר ליציאת מצרים' ליכא לג' חילוקים שפירש הגר"ח זצ"ל. ובעצם תירוצם צריך ביאור, דעכ"פ נימא שיצטרכו לברך על ההגדה לפני הקידוש. והנה מה שלא כתבו שיצא במה שהזכיר כבר יצי"מ בקר"ש, י"ל דכוונתם לומר דאפילו אם התפלל מבעוד יום, מ"מ הוא הזכיר יצי"מ בקידוש, שהרי בבליל פסח מקדשים רק בבליל וכו'. עיי"ש. וכן תירץ בחוט שני (פסח דף קעט על השאלה השניה של מרן בעל האילת השחר זצ"ל), והוסיף שאין צריך לזה, די"ל דאח"כ דבתפילה אמנם יצא, אך כל זה אם אמר וסיפר רק לעצמו, אבל לשאר בני ביתו לא קיים בזה מצוות 'והגדת', משא"כ בקידוש שמוציא את בני ביתו - יצאו כולם. וכתב עוד שבקידוש מזכיר שנתן לנו יום זה שהוא 'זמן חירותנו', לכך יצא יד"ח מצות סיפור יציאת מצרים. דאף דבעינן 'סיפור יציאת מצרים' ולא סגי בהזכרה כבכל השנה, מ"מ כיון שביום שיצאנו ממצרים אומר שעתה הוא 'זמן חירותנו', והוא 'מקרא קודש' זכר ליציאת מצרים, שפיר מיקרי שמספר שיצאנו ממצרים, ושפיר מקיים בזה מצות 'והגדת' שמספר שבזה היום יצאנו ממצרים, והוא זמן חירותנו. עיי"ש.

חקירה בגדר סיפור יציאת מצרים בבליל הסדר

ידוע כי תכלית יציאת מצרים הייתה כדי שנהיה לו להקב"ה עבדים, וכפשוטו הפסוק: 'אני ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלוקים'. ועד כדי כך שיש שהסבירו את זה שהרמב"ם מנה את מצות סיפור יציאת מצרים רק בבליל ט"ו ניסן (מצות עשה קנז), אבל מצות זכירה שבכל השנה לא מנה במגן התרי"ג, אף דגם הרמב"ם בעצמו (הלכות קריאת שמע פרק א הלכה ג) כתב: ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה, שנאמר: 'למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך'. הרי דגם הוא מודה דאית בה מצוה, ומ"מ במגן התרי"ג לא כתבה (ועיין בהערה). כי יסודה של זכירת יציאת מצרים בכל השנה היא נכללת בקבלת עול מלכות שמים של קריאת שמע, וא"כ הוא אינו נמנה כמצוה בפנ"ע, משא"כ החיוב לספר ביציאת

ב. בהגדה של פסח תיקנו לנו לומר 'ככל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים' וכו'. אמנם לשון הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ו) הוא שחייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. עיי"ש. וכבר דייקו בדבריו שמשמע שצריך לעשות פעולות כדי 'להראות' שיצא ממצרים, ולא שצריך בזאת להרגיש שהוא יצא ממצרים עכשיו. אמנם אפש"ל שעי" הפעולות גופא ירגיש שיצא ממצרים, ורק בא לומר את הדרך שיש לעשות כדי 'להראות' שיצא ממצרים, והוא מעין המושג שהיציגויות מעוררת את הפנימיות, וצ"ע.

ג. ובחי"א אדם (הביא דבריו במשנ"ב סימן תעג ס"ק א) כתב וז"ל: 'קודם שיקדש יכוין שרוצה לקיים מצות קידוש, וגם מצות ד' כוסות, שכוס של קידוש הוא אחד מארבעה כוסות וכו'. וקודם ההגדה יכוין או יאמר לצאת ידי מצות סיפור יציאת מצרים'. משמע דבקידוש לא יצא ידי מצות הסיפור, מדלא קאמר לכיון אף על זה בקידוש. עיי"ש. אמנם יתכן שאמר רק את המקום הראוי לכוון כל כוונה לכתחילה, אבל אילו היה מכוון זאת לפני הקידוש ג"כ היה יוצא יד"ח.

ד. ועיין בצ"ח (ברכות דף יב:) שתמה על כל מוני המצוות שלא החשיבו את מצות זכירת יציאת מצרים בכלל מגיני המצוות. ותיירץ, כיון שלא נאמרה מצוה זו בלשון ציווי, דאם היה כתוב 'זכור את יום צאתך מארץ מצרים', היתה נחשבת למצוה לעצמה, אבל עכשיו שכתוב 'למען תזכור' וכו', אדלעיל קאי, ונתינת טעם ודאי למה דכתב לעיל מיניה מצות אכילת פסח ומצה, ונתן טעם שעי" דהיינו ע"י אכילת הפסח והמצה - ע"י אכילת הפסח והמצה - יום צאתך. ואף שבמגילת אנו לומדים שזכירת יציאת מצרים כל ימי חיך הוא מצוה וכו', מ"מ אינו נכנס בכלל מגיני המצוות. עיי"ש. (ומצאתי בדומה לזה, שמרן רשכבה"ג רבי משה פינשטיין זצ"ל מוכיח שהוצאת זרע לבטלה הוא אסור מדאורייתא אפילו שלא מוניס אותה מוני המצוות, כי אם הא דכתב 'ונשמרת מכל דבר רע' הוא 'לא', וכל האיסור הוא שלא יהיה ביום ויבוא לידי קרי בבליל, א"כ מזה שהתורה אסרה זאת דהיינו ההרהור 'כד' שלא יבוא לקרי, וראים שהתורה לא רצתה בהוצאת ז"ל, כי הוא חלק מהסיבה שהתורה אסרה את ההרהור ביום, על אף שלא אסרהו במפורש. ויש לדעת שזה אינו קשור לחקירה הידועה בעולם התורה האם הקרי' שרואה היא הוכחה שעבר על האיסור, אמנם אינו האיסור עצמו ולא 'מעין' עונש, או שהוא חלק מהאיסור, כי שם מדובר בראיית 'אונס', משא"כ במזיד. אמנם משם אפשר לראות את חומר העניין שהתורה הקפידה ע"י. ולפיכך במזיד וכו' ש' לומר שהוא מדאורייתא, ודו"ק. ואח"כ מצאתי שדברי ר' משה זצ"ל כמעט מפורשים בב"ח, ומסתמא זהו מקורו, על אף שלא ציטט אותו. שהב"ח באו"ח סימן ג כתב על הא דאיתא בשו"ע 'שלא הותר לנשוף לאחוז באמה אלא להשתין, אבל להתחנך לא', שהבית יוסף החמיר כ"כ בזה כיון שהוצ"ל אתי מהפסוק 'ונשמרת מכל דבר רע', וחשיב ספיא דאורייתא. עיי"ש. ורואים מדבריו שאפילו אוסרים שאר דברים 'כגדר' שלא לבוא לזה, וכש"כ שזה עצמו אסור. ועיין עוד בשו"ת אגרות משה (שם) שכתב, ומש"כ כבודו שאיסור הוצאת זרע אינו מש"ס לאוין, כנראה מלשון זה שסובר כתר"ה שהוא רק מדרבנן, במחילה מכתר"ה שהוא טעות, וחי' לומר כן. כי הוצאת זרע לבטלה הוא מדאורייתא, וגם חייב מיתה בידי שמים וכו', והוא איסור חמור מאד, עד שאיתא בשו"ע שעבירה זו חמורה מכל עבירות שבתורה, אף שלא דוקא, דאיסור

מצרים בליל ט"ו, הוא כדי להודות (פלשונו של הרמב"ם) להקב"ה על הניסים שעשה לאבותינו וכו' (כן ראיתי בשם הגרי"ז זצ"ל בכמה מקומות). ורואים מכך איך שיצאת מצרים קשורה כל כך לקבלת מלכות הקב"ה עלינו, שמטעם זה נקבע בפרשת שמע. (ולפי חלק מהראשונים - עיין בסמ"ק, זהו הטעם העיקרי שנקבעה פרשת יציאת מצרים ב'שמע', והוא בגלל שיש בה הזכרת יציאת מצרים).

[ועוד תירצו 'סתי'ה זו ברמב"ם - בשם הגרי"ח זצ"ל, שהרמב"ם מנה רק מצוות שנוגעים לעולם ועד, ולעת"ל תתבטל מצוות סיפור היציאה של כל יום, משא"כ של ליל ט"ו לא תבטל לעת"ל. וזה עצמו צ"ב, מה ההבדל ביניהם שזה יבטל וזה לא. ואפשר"ל שאם דין ליל ט"ו הוא מטעם הודאה על הנס, זה לא יבטל, אמנם ההזכרה שבכל יום היא מצד אמונה וקבלת עול מלכותו, ולעת"ל יהיו ניסים יותר גדולים מאשר יצי"מ, שדברים אלו יחייבו אותנו ממילא להאמין בו ולקבל את עול מלכותו, ודו"ק. ועיין בספר מצות המלך מצוה קנז].

אמנם יל"ע לענין ליל הסדר, האם דבר זה שמטרת יצי"מ הייתה להיותנו עבדים של הקב"ה - הוא חלק עיקרי מהסיפור, או שמה עיקר הלילה מיועד לעסוק בזה שהיינו במצרים והקב"ה הוציא אותנו משם, ולהודות לו ע"ז, ולספר את כל הניסים שעשה עמנו וכו', מבלי להזכיר שה'תכלית' הייתה בכדי שנהיה לו עבדים או עם ה', שהגם שהיא עובדה נכונה, אמנם אינה חלק ממנהו ועניינו של ליל הסדר. ועיין ברמב"ם (מצוה עשה קנז) שכתב: 'מצוה היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר מניסין בתחילת הלילה, כפי צחות לשון המספר, וכל מי שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו לנו המצרים מעול וחמס ואיך לקח השם נקמתנו מהם ולהודות לו יתעלה על כל טוב שגמלנו - יהיה יותר טוב וכו'. עיי"ש. ומבואר שעיקר הלילה מיועד לשבח את הקב"ה על הניסים שעשה עמנו ולהודות לו. ואפשר להבין מזה שזהו עיקר מצוות הלילה, ואילו הזכרת תכלית היציאה - אינה שייכת ללילה זו.

ועיין עוד בספר החינוך (מצוה שו) שלאחר שהוא מסביר שתכלית ספיה"ע היא לחבר בין יציאת מצרים למתן תורה, שכל תכלית היציאה הייתה כדי שכלל ישראל יקבלו את התורה, לאחר זאת מקשה החינוך, אם תשאל, אם כן למה אנו מתחילין אותו ממחרת השבת ולא מיום ראשון (דהיינו מליל הסדר). התשובה, כי היום הראשון נתייחד כולו להזכרת הנס הגדול, והוא יציאת מצרים, שהוא אות ומופת בחידוש העולם ובהשגחת השם על בני האדם, ואין לנו לערב בשמחתו ולהזכיר עמו שום ענין אחר, ועל כן נתקן החשבון מיום שני מיד. עיי"ש. ומשמע מדבריו ג"כ שעיקר ליל הסדר מיועד רק להזכרת נס יציאת מצרים, שא"כ למה זה נחשב כערוך עם דבר אחר, והרי בעצם אנו חייבים לדבר על דבר זה שאנו צריכים להיות עבדיו, שהקב"ה הרי לקח אותנו לעבדיו. אמנם אפשר"ל שיש הבדל בין להזכיר את קבלת התורה - שהוא נחשב כערוך דבר אחר, לבין זה שנהיינו לעמו של הקב"ה - שזה אינו נחשב כערוך דבר אחר, וא"כ אין להביא ראיה לכאן או לכאן מדברים אלו של בעל החינוך, ודו"ק. ועל אף שבכל אופן שהוא - מדאורייתא זה ודאי אינו מעכב להזכיר את תכלית היציאה - דהיינו שנהיה להקב"ה עבדים ולעמו (עיין מה שכתבנו לעיל בענין זה, ושיעורו כדי לקיים המצוה מדאורייתא), אמנם אם כל זאת עדיין עלינו לברר ולדעת, האם הוא חלק ממה שחכמים תיקנו בליל הסדר, להזכיר זה שנהיינו עבדים להקב"ה, או שצורת הלילה היא רק לספר על עצם היציאה והניסים שנעשו בה.

ועיין ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ד שפסק כשתי המ"ד בגמ' בענין המתחיל בגנות, וכן איתא בשו"ע הרב) שכתב, שצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד, מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים, וטועין אחר ההבל, ורודפין אחר עבודת אלילים. ומסיים בדת האמת, שקירבנו המקום לו והבדילנו מהאומות וקרבנו ליחודו וכו'. עיי"ש. ומבואר מדבריו שצריך להזכיר זאת שקירבנו הקב"ה לעבודתו, ושזהו מעיקר חלקיה של ליל הסדר. ועוד ראיה יש להביא מדברי רש"י (על המשנה פסחים דף צט: ד"ה ארבע כוסות) שכתב: תיקנו את הארבע כוסות כנגד ארבע לשוני גאולה האומרים בגלות מצרים: והוצאתי אתכם, והצלתי אתכם, וגאולתי אתכם, ולקחתי אתכם. עיי"ש. ובוודאי שהארבע כוסות הם מעיקרי ליל הסדר,

ומפורש שאחד מהלשונות הוא 'ולקחתי אתכם', שהוא לקחת הקב"ה אותנו אצלו להיות עמו. ועיין עוד בהגדת מנחת אשר (לגאב"ד דרכי תורה הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א - דף פו) שהסביר את הקטע 'בעבור זה' (שנאמר אצל הבן שאינו יודע לשאול), שנראה עיקר לפי פשוטן של דברים, 'בעבור זה' - כדי שנקיים מצוותינו, ונהיה לו לעבדים. וכמ"ל רש"י (שמות פרק יג פסוק ח): בעבור שאקיים מצוותינו. וכן אמרו חז"ל (שמות רבה פרק כט-א): שעל מנת כן הוצאתיך ממצרים, שתקבל אלקותי עליך. עיי"ש. ועיין עוד בספר ערוך השלחן (סימן תעג סעיף כב) שכתב שאומרים 'עבדים היינו' בקול ובהתפעלות ובשמחה ובחדווה, ועיקר אמירת ההגדה הוא, שע"י יציאת מצרים נשתעבדנו עד עולם לדורי דורות לד' ולתורתו, ואנחנו עבדיו וכו'. עיי"ש.

חיוב נשים בסיפור יצי"מ בליל הסדר

עיין בשו"ע (סימן תעב סעיף יד) שאיתא שגם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצות הנהגות באותו לילה. (ובכלל בזה מצה שהוא מדאורייתא, וגם ד' כוסות שהוא מחמת שאף הן היו באותו הנס). עיי"ש. ובחיי אדם (כלל קל סעיף יב) איתא, כל המצות הנהגות בב' לילות אלו - שהם ד' כוסות ומצה ומרור וסיפור יציאת מצרים, אחד אנשים ואחד נשים חייבין, כן משמע מלשון השו"ע. ומלשון הטור משמע דפטורות, שכתב: נשים חייבות בד' כוסות ובכל המצות הנהגות בלילה זה, כגון מצה ומרור, משמע דוקא באלו, ולמעוטי הגדה וכו', אבל אי אפשר לומר כן, דנהי דפטורות מה"ת כיון דהוי מ"ע שהז"ג, מ"מ כיון דמחוייבות בד' כוסות, וקיימ"ל דאם שתאן שלא על הסדר לא יצא, ע"כ חייבות בהגדה כדי שתשתה על הסדר (וכן כתב תוס' בסוכה לח. ד"ה מי שהיה, שאומרים על הד' כוסות הלל ואגדה), וא"כ מ"מ הטור 'כגון מצה ומרור' ר"ל כמו מצה ומרור. עיי"ש. ורואים מדבריו שהן חייבות רק מדרבנן. ובספר החינוך (מצוה כא) כתב דנשים חייבות במצות עשה דסיפור יציאת מצרים. עיי"ש. ומשמע ששיטתו הוא שמחויבות מדאורייתא. ועיין במנחת חינוך (שם אות י) שהקשה, דהא הוי מצוות עשה שהזמן גרמא, ואי משום שאף הן היו באותו הנס - הא מפורש (תוס' מגילה ד. ד"ה שאף) דסברא זו מועיל לחייבן רק מדרבנן, ולא מה"ת. ונשאר בצ"ע על שיטת החינוך. ועיין עוד בפמ"ג (א"א סימן תעב ס"ק ב) שכתב שאיכא ב' תירוצים בתוס' (שם), ורק לתירוצו הראשון הוי סברת 'אף הן היו באותו הנס' מדרבנן, אבל לתירוצו השני סברת 'אף הן היו' הוא מה"ת. וא"כ חיובן במצות סיפור יציאת מצרים הוא מה"ת. עיי"ש. וראיתי באחרונים שדייקו ברמב"ם (סוף ספר המצות) שהזכיר ס' מצות הכרחיות, ואחת מהן היא המצוה הקנ"ד' דהיינו מצות סיפור יציאת מצרים, וגם מנה "ד" מצות שהנשים פטורות מהן, ומצוה קנ"ד' אינה בכלל, ומשמע דנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים מה"ת. עיי"ש.

ובערוך השלחן (סימן תעב סעיף טו) איתא שגם הנשים חייבות בד' כוסות ובכל המצות השייכות לאותו לילה, כמו אכילת מצה ואמירת ההגדה וכו', משום דכתיב (דברים טז, א) 'לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות', כל שישנו באכילת חמץ ישנו באכילת מצה, ונשים ישנן באכילת חמץ וכו'. ולכן חייבות גם באכילת מצה וכו'. וכיון שחייבות במצה חייבות גם בפסח ומרור שהרי איתקשו זה לזה, כדכתיב 'על מצות ומרורים יאכלוהו' וכו', וממילא שגם חייבות בכל מצות הלילה, שכולן ענין אחד הן. ועוד, שהרי בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים, ולכן פשיטא שהחיוב עליהן בכל מצות הלילה שהוא רק משום גאולת מצרים. עיי"ש. ומשמע מדבריו הראשונים שזהו סברא מדאורייתא.

חקירה במהות מצות 'זהגדת לבנך'

יש לחקור האם יש דין שהאב צריך בפועל להגיד לבנו (וא"כ אם רוצה ע"י אחר היה צריך למנות אותו כשליח), או שצריך לדאוג שהוא ישמע, ואין כאן 'מעשה ופועלה' אלא 'תוצאה' (וא"כ לא שייך ביה שליחות).

עיין בספר הליכות שלמה (פסח דף רסג) שהביא מהגרש"א זצ"ל שרבים המסובים יחד אין חיוב על כל אחד מהם לספר סיפור יציאת מצרים לבניו בעצמו, אלא די בכך שאחד המסובים מספר לכולם, לפי שעיקר החיוב על

אשת איש ואיסור נדה חמור, אמנם על לאו דרבנן לא היו משתמשים עם לשון כזו וכו'. ועיין עוד שם שהסביר למה אין מונים אותם מוני המצוות. עיי"ש. ועיין עוד בתוס' סנהדרין נט: ד"ה והא פרו רובו, ובמנחת חינוך מצוה א, שלומדים שהשחתת הדורע תלויה במצוות פרו רובו, ומי שאינו מצווה בפרו רובו כגון עכו"ם וכו' אינם מצווים על הוצאתו"ל. וועיין ברשב"א (פירוש ההגדות ברכות יב, ונדפס גם בעין יעקב) שכתב, שודאי אין שום מצוה שתבטל לימות המשיח, וזהו מעיקרי הדת שלא תבטל שום מצוה לעולם, ומה שלדברי חכמים תבטל מצות זכירת יציאת מצרים לימות המשיח, משום שמצות זכירת יציאת מצרים עיקרה אינו רק הזכירה בפה, אלא שעם הזכירה נקבע בנפשותינו שהוא המשגיח והיכול שלא ימנע ממנו שום דבר, ושתחזיק ע"כ כגון בנפשותינו בבטחון בו יתברך, ולכן לעתיד לבא שיקבץ אותו מכל הארצות תהיה הכוונה הנ"ל יותר חזקה בהזכירנו את הניסים היותר חזקים ההם שיהיו לעתיד לבא, א"כ אין המצוה שתבטל בזה כלל. וגם לדברי חכמים מצות אכילת מצה והקרבנות הפסח לא תהא בטלה, כיון שמצוות אלו הן מצוה בפני עצמה, ואינן מחויבות זכירת יציאת מצרים עיי"ש. ועיין בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ד דף תכט) שהעיר הג"ר משה שטרנבוך שליט"א על דברי הגרי"ח זצ"ל אלו, וכתב שלענ"ד לא שמענו מחלוקת אי חייבין בזמן המשיח, רק לכן זומא מרבה ימות המשיח מקרא, ולדידן א"צ קרא, דסברא היא דשום מצוה לא תיבטל בזמן מסוים, וע"כ נוהג גם בימות המשיח. עיי"ש.

ו. ובאמת יש מחלוקת אימתי לקחה זו אירעה, והאם באמת הייתה 'חלות' על כלל ישראל, והאם איזה דבר השתנה כאשר יצאו כלל ישראל ממצרים, או שרק כשקיבלו את התורה אירע ה'ולקחתי'. יש שלומדים שעכשיו הם נעשו משועבדים להקב"ה - וכמו שכתב הרמב"ן על הדיבור 'אנכי ה' אלוהיך אשר הוצאתיך' וכו', ולא כתב 'אשר ברא את העולם', כי ממצרים אנו משועבדים לו, ויש שלומדים שנהיינו עמו במצרים [אם שהיה כאן כעין אירוסין - ואין לי עסק בדברים כגון אלו], ויש שלומדים שזה אירע רק במתן תורה.

ז. חידוש ראיתי בספר חוט שני (פסח דף קעח), שאב ובניו שנמצאים בשעת פדיון הבן של בכור, אף של אחרים, או בפדיון בכור בהמה, והבן שואל את האב: 'מה זאת?! לכאורה חייב האב מדאורייתא לספר לו סיפור יציאת מצרים, אף אם שואלו במשך כל השנה, ולא רק בליל ט"ו בניסן. וכפשוטו הכתוב דכתיב: 'קדש לי כל בכור וכו' זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים - והיה כי ישאלך בנך מחר'. אמנם אין חיוב של 'את פתח לו' - שיהא חיוב לספר לבנו אף כשאינו שואלו, דבזה אינו חייב אלא בליל ט"ו, כיון דלפנין חיוב זה מקרא ד'זהגדת לבנך', דמירי רק בליל פסח. וכן איתא באור החיים (שם). עיי"ש.

האב הוא שישמענו בניו בלילה הזה סיפור יציאה מצרים, וכיון ששומעים הסיפור כראוי סגי, ואף א"צ למנות את המספר כשלוחו על כך, אלא ממילא נפיק ידי חובתו. וכן נהגו בבית הגרשז"א זצ"ל כשהסבו עמו צאצאיו, שהיה לבדו מרחיב בסיפור כפי הצורך, ולשואל שאמר שמנהגם שמחלקים אמירת ההגדה שכל אחד קורא חלק והשאר שומעים ואף הקטנים אומרים חלקים מן ההגדה, השיב שכל שאת החלקים העיקריים אומרים בני הבית הגדולים, אין לערער על המנהג. עיי"ש. ובספר קובץ הלכות (פסח דף שנט) הביא מהגר"ר שמואל קמנצקי שליט"א שאף כי עיקר צורת המצוה הוא במה שהאבות מספרים לבנים, הא עכ"פ מסתברא טובא דגדר מצות 'והגדת לבנך' הוא כגדר 'ולמדתם אותם את בניכם'. ובפרט שמצינו דמצות סיפור יציאת מצרים ע"י לימוד הלכות הפסח, שמבואר לפי"ז דענין סיפור יציאת מצרים הוא מה שמלמדים אותם 'תורת' יציאת מצרים, וא"כ כמו דמצינו לענין ת"ת שגדר החיוב הוא שעל האב מוטל לראות שבניו ילמדו תורה, ויוצא גם ע"י מה ששוכר מלמד וכדומה, ה"ה בענייננו העיקר הוא שישמענו בניו בלילה הזה סיפור יציאת מצרים, וכיון ששומעים הסיפור כראוי סגי בזה, ואין צורך מינוי שליח לזה. והוסיף לבאר שלפי"ז שמצות 'והגדת לבנך' הוא כגדר מצות ת"ת, א"כ כמו דמצינו לענין ת"ת שאדם חייב ללמד את בן בנו תורה, כדאמרינן בגמ' (קדושין לא.) אין לי אלא בניכם, בני בניכם מנין, ת"ל 'והודעתם לבניך ולבני בניך', ה"ה דרמיא עליה מצות 'והגדת לבנך' לספר ביציאת מצרים לבני בניו. ואין חילוק בזה בין בן בנו לבן בתו. וכן איתא בערוך השלחן (אר"ח סימן תעה סעיף ח.) עיי"ש. אמנם עיין בספר סידור פסח כהלכתו (חלק ב פרק ז סעיף י) שהביא את דעת הגר"ש זצ"ל שאין יוצאין ידי מצות 'והגדת לבנך' על ידי שליח, ואף דבתלמוד תורה יכול האב לעשות שליח ללמד את בנו, האם שאני משום שכתוב בליל פסח 'והגדת לבנך' והוי מצוה שבגופו. עיי"ש. אמנם אפשר ש"ל שעל אף שכתוב 'והגדת' - גדר המצוה הוא כמו בכל ת"ת, ודו"ק (ועיין בקטע האב מה שכתבנו בזה).

חיובו על האב או על הבן

והנה זה תלוי גם בנידון השאלה הבאה שהרעיש את עולם התורה בזמנו, והוא - אם בן חו"ל נמצא אצל בנו שהוא בא"י, והוא עושה שתי ימים של יו"ט, האם בלילה השנייה הוא מחויב לספר לבנו - שאצלו כבר חול המועד. ויש שרצו לחקור בזה שהוא תלוי, שאם הוא מצוות הבן על האב - אין עניין לספר לבנו, כי עיקר מטרתו הוא בשביל הבן, ואצלו הרי אינו פסח, אמנם אם הוא מצוות האב על הבן, דהיינו שיש עניין על האב לספר לבנו מחמת החיוב שלו, דהיינו שהסיפור שלו אינו מושלם עד שמספר לבנו, אפשר לשמוע צד שעדיין חייב, בגלל שהוא (דהיינו האב) העיקר. ויש שרצו להביא ראיה מהמשנה בקידושין (כט.) דלא מני זאת בהדי מצוות הבן על האב, כיון דא"י מצות הבן אלא מצות האב, ולפי"ז באופן הנ"ל שאצל האב הוא ליל פסח שפיר מקיים המצוה. ויש שדחו ראיה זו, מחמת שבמשנה שם כתוב ת"ת, ואפשר לשמוע שבגלל שהסיפור הוא ג"כ קיום של מצוות ת"ת, שהמשנה כללה אותה כאשר כתוב ת"ת, ודו"ק (וזה דומה לסברא שכתבנו לעיל שעל אף שהמצוה היא 'והגדת', מ"מ גדר המצוה הוא כמו בכל ת"ת, וכן ראיתי בשם הגר"ד סאלאוויצ'ק שליט"א). ועוד יש שרצו לטעון שאפילו שהוא כן מצוה על האב, עם כל זאת א"א לקיים המצוה בסיפור לבן שאינו בר חיובא, מחמת שכתוב שעושים זאת רק בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ועוד פסוקים כגון אלה שמשמע שצריך להיות בזמן שהוא ליל ט"ו (או יו"ט שני) לשניהם דווקא. (ועיין עוד בספר משלחן רבי אליהו ברוך להגר"ר אליהו ברוך פינקל זצ"ל - ענייני פסח במה שהביא מהגר"נ פרצוביץ זצ"ל ויבלחט"א הגר"ד סאלאוויצ'ק שליט"א בענין זה).

ועיין בספר חוט שני (פסח קעח) שכתב שיש לעיין באב שהוא בן חו"ל ונמצא עכשיו בארץ ישראל, אם מקיים מצות 'והגדת לבנך' בליל ב' של פסח כשמספר לבנו שהוא בן ארץ ישראל. דהנה יש לחקור אם מצות הסיפור הוא דין על האב לספר לבניו, ולפי"ז מקיים האב מצות סיפור אף אם בנו בן ארץ ישראל ואינו בר חיובא בליל ב' דפסח, או דילמא דמצות הסיפור הוא דין גם מצד הבן, שהוא חייב לספר לו בליל פסח, ולפי"ז אם הבן לא בר חיובא בלילה זה אין האב מקיים בבן זה מצות 'והגדת לבנך'. עיי"ש.

ענייני חינוך בליל הסדר

עיין ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ב-ג) שכתב שלפי דעתו של בן - אביו מלמדו. כיצד, אם היה קטן או טיפש אומר לו: בני, כולנו היינו עבדים וכו', ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות. ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים וכו', **הכל לפי דעתו של בן וכו'.** עיי"ש. וראיתי בשם הגר"ש זצ"ל שקטן בן ג' שמבין מה שסיפרו לו בגן ילדים, חייב אביו להגיד לו באופן שמספרים בגן. ועיין עוד בערוך השלחן (סימן תעב סעיף טו) שכתב שבכל מקום אין הבנות בכלל חינוך, מ"מ בליל פסח צריך לחנכן ג"כ, מפני שעיקר האמונה תלוי ביציאת מצרים. עיי"ש.

וראוי לציין מה שראיתי בספר אמת ליעקב (שו"ע דף רז) שכתב בשם הגר"ר **יעקב קמנצקי זצ"ל** שאינו הגון מה שנוהגים היום שהמורים והמורות בבתי ספר מלמדים את כל סיפור ההגדה לכל פרטיה ודקדוקיה לתלמידים קודם החג, ואח"כ בשעת הסדר הבן מלמד ומסביר לאב, וזה היפך כוונת התורה. ומה טוב היה אילו היו בתי הספר מלמדים לתלמידים רק את פירוש המלות של ההגדה, וכל שאר העניינים היו האבות מספרים לבניהם בשעת אמירת ההגדה בליל הסדר כפי שמחייב הדין. אבל קשה לשנות את מנהג העולם, ואולי זה נכנס בגדר 'ואפילו כולנו חכמים וכו'.' עיי"ש.

חייב לספר 'עד' שתחטפנו שינה

איתא בשו"ע (סימן תפא סעיף ב) שחייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו **"עד שתחטפנו שינה"**. ומבואר מזה דשיעור חיוב המצוה בסיפור יציאת מצרים הוא עד שתחטפנו שינה. והקשה בהגדת מנחת חן (להגר"ר נח אייזיק אהלוני שליט"א - אב"ד בקווינס ניו יורק - דף צג) שלכאורה לפי"ז נמצא דהרבה מישראל שאין מרבין כ"כ בסיפור עד כדי שיעור הנ"ל - אין יוצאין כלל עניין זה, וצ"ב. ורצה לתרץ את קושייתו עם היסוד המפורסם שאין הכוונה דאינו מקיים את מצות סיפור יציאת מצרים עד שיאריך כדי שתחטפנו שינה, דודאי מקיים מצוה בכל סיפור וסיפור, דאין לו שיעור, אלא דמ"מ לא מיפטר, ורק חל עליו עוד חיוב לספר מחדש. וז"ש 'חייב אדם וכו' עד שתחטפנו שינה', היינו דחיובו מתחדש עליו מחדש לספר עוה"פ, ולא מיפטר עד שתחטפנו שינה. אבל מ"מ לענין קיום המצוה - כבר נתקיים בסיפור כל שהוא. עיי"ש. ובמילים אחרות: השינה היא 'פטור' (אבל כבר יצא לפנ"ז) ולא 'שיעור בחיוב' (וכאילו שלא יצא עד שתחטפנו שינה). וא"כ רצה לומר שלא קשה על מנהג העולם שאין מרבין עד שיעור זה של 'תחטפנו שינה', ודו"ק. אמנם בפוסקים מבואר שאפילו אם זהו 'שיעור בחיוב' ולא 'פטור', עדיין אנו מקיימים המצוה, ודלא כהבנת בעל המנחת חן הנ"ל. עיין בספר קובץ הלכות (פסח הגר"ר שמואל קמנצקי שליט"א פסח דף שסח) שכתב שהגדר של "עד שתחטפנו שינה" בליל הסדר הוא עד שירגיש עייפות שמחמתו רגיל לילך לישון, ובדרך כלל לאחר הסדר רוב בני"א הם בגדר של 'תחטפנו שינה', ואין הכוונה שצריך שירדם בפועל על השלחן. וכן הביא שם בשם הגר"ש זצ"ל, וכן ראיתי בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א. ועיין עוד בספר חוט שני (פסח דף ריג) שכתב שאין הכוונה שהחיוב הוא עד שנרדם ואז פטור כדין אנוס וכו' (וכהסברו של בעל המנחת חן הנ"ל), אלא פירוש 'עד שתחטפנו' הוא, דאם השינה טורדתו כגון שראשו כבד עליו, אין צריך ללחום עמה, ומותר לו לילך לישון. עיי"ש. א"כ אין מקום כלל לקושייתו ותיורצו של בעל המנחת חן שליט"א, ופשוט.

ההבדל בין זכירת יציאת מצרים מעשה עמלק

עיין בספר דרש משה (פרשת ראה דף קנב) שהסביר והעיר רשכבה"ג פוסק הדור מרן רבי משה פיינשטיין זצוק"ל, מה שזכירת יציאת מצרים הוא חמור שצריך פעמיים בכל יום, וקיל - שא"צ בס"ת, וזכירת עמלק חמור שצריך בס"ת, וקיל - שרק פעם אחת בשנה, נראה דיציאת מצרים הוא רק זכירה, שגיי באמירה בעלמא לזכור הנסים ואמונה בהש"ת, שלזה אין צורך בס"ת, וזכירת עמלק הוא לימוד להבין איך שבלא תורה יש לחוש שכל אחד יהיה ח"ו רע כעמלק, וידע זאת ע"י תורה ומוסר. ולימוד בתורה שבכתב - צריך בס"ת דווקא. ולעומת זה זכירה צריך בכל יום, אבל לימוד - אפשר יתרשל ולא יעניין היטב כשיאמר זה תמיד, לכך הצריכו רק פעם אחת בשנה. עיי"ש. ובשו"ת אגרות משה (אר"ח חלק ה סימן ד) איתא, שמה שזכירת יציאת מצרים הוא שלא בספר תורה, וביחיד, כיון שהקרא נאמר שכל יחיד יזכיר בכל יום ובכל לילה, לא שייך ממילא ספר תורה שהוא רק בציבור. עיי"ש.

ונלענ"ד עוד בכ"ז, שידוע שיש אחרונים (והדברים מבוססים על שיטות בראשונים) שלמדו שקריאת פרשת עמלק הוא כדי לעורר השנאה כדי לעשות מלחמה, וממילא מחמת שדין מלחמה הוא דין על הציבור, כל הקריאה שהיא לעורר השנאה וכדי להילחם בה - הוא דין על הציבור. ואימתי יש לנו 'שם' ציבור - כדי לקיים קריאה זו בציבור - בשעת קריאת התורה, שהוא בפשטות חיוב על הציבור. משא"כ זכירת יציאת מצרים שהוא דין על היחיד, והוא לא מצריך קריאה כדי שיהיה לנו 'שם' ציבור. ושפיר אפשר לשמוע א"כ שצריכים זאת בכל יום (שזה אינו טירחא), משא"כ בדין זה של קריאת פרשת עמלק שהוא על הציבור לעורר השנאה כדי לעשות מלחמה. ועוד, שלפי שיטות אלו אינו זכירה 'כדי לזכור', אלא זכירה כדי לעורר שנאה 'ולא לשכוח', דהיינו על דרך השלילה, משא"כ זכירת יציאת מצרים שהיא זכירה כדי 'לזכור' באופן חיובי, שפיר יש לשמוע שבזה די בפעם אחת בשנה ובה צריך בכל יום, ודו"ק. ועיין עוד בספרינו 'ומתוקים מודבש' (הלכות פורים - פרק ראשון) שהרחבנו מאוד בנושא זה של מצוות זכירת מעשה עמלק, ומהו גדרו, ואכמ"ל. עיי"ש.